

R Ó B E R T L E T Z

SLOVENSKÉ DEJINY

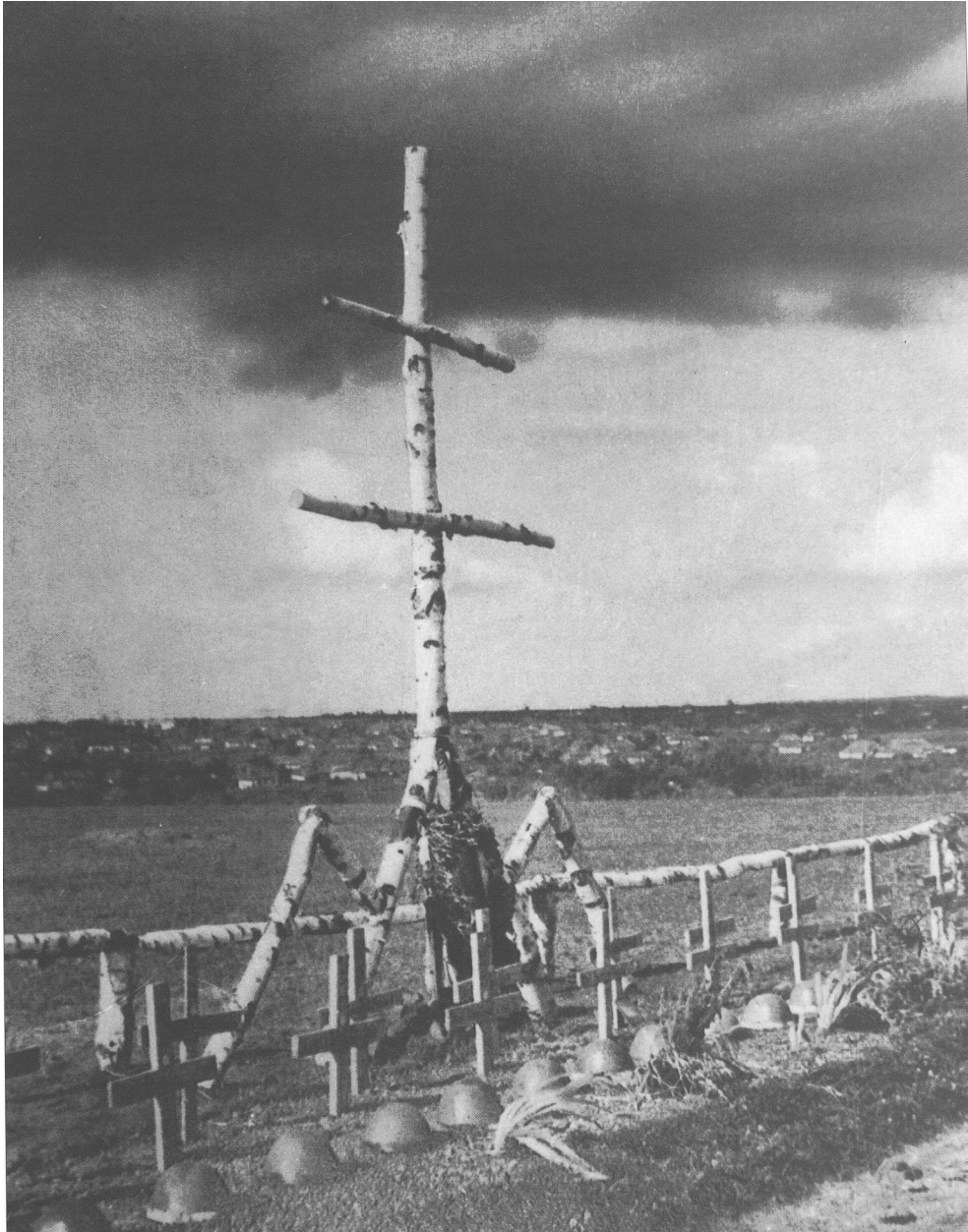
V

1938 – 1945

SLOVENSKÉ DEJINY V

Bratislava 2012

RÓBERT LETZ

Slovenské
dejiny
V

1938 – 1945

Vydalo Literárne informačné centrum
Námestie SNP 12
812 24 Bratislava
www.litcentrum.sk

© Róbert Letz 2012
© Literárne informačné centrum 2012

Recenzovali:
PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.
Prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.

Prvé vydanie

Zodpovedná redaktorka:
Ingrid Skalická

Grafická úprava:
Literárne informačné centrum

Sadzba:
Ondrej Gavalda

Obrazový materiál:
Slovenský národný archív Bratislava, Archív Slovenskej národnej knižnice Martin,
časopis Nový svet, Nové Slovensko, súkromná zbierka autora

Menný a miestny register zostavil:
Ján Bábik

ISBN 978-80-8119-055-1

OBSAH

ÚVOD	7
PRVÁ SLOVENSKÁ REPUBLIKA (1939 – 1945)	11
1. Od autonómie po vyhlásenie samostatného štátu	12
2. Politický systém	64
3. Politický život	76
4. Perzekúcie	128
5. Zahraničná politika	152
6. Slovenská spoločnosť	178
7. Kultúra	206
8. Hospodárstvo	224
9. Odboj	236
10. Vojna sa končí	322
Literatúra	339
Menný a miestny register	352

ÚVOD

Moderné slovenské dejiny môžeme členiť na rôzne kratšie i dlhšie časové úseky. Piaty diel Slovenských dejín sa zameriava na obdobie od vyhlásenia autonómie Slovenska v roku 1938 po zánik prvej Slovenskej republiky v roku 1945. Toto krátke obdobie je nesmierne bohaté na udalosti. Jeho výhodou je skutočnosť, že ide o pomerne uzavretý úsek, vyplnený najmä existenciou prvej Slovenskej republiky. Aby sa mohol komplexnejšie predstaviť, bolo potrebné zaoberať sa otázkami vzniku tohto štátneho útvaru, jeho politického systému a režimu, otázkami hospodárstva, zahraničnej politiky, kultúry, spoločnosti a napokon aj jeho zániku. Osobitnú pozornosť si vyžadoval domáci a zahraničný protinacistický odboj, ktorý predstavoval alternatívu k danému stavu. Pritom platí zásada, že odboj nemožno pochopiť bez poznania prvej Slovenskej republiky a naopak. Problémy a otázky, ktoré sa otvárajú v súvislosti s týmto úsekom slovenských dejín, si vyžadovali objektívny prístup, o čo som sa pokúsil.

O dynamické obdobia v najnovších slovenských dejinách nie je núdzha. Charakterizujú ich prudké, často krátko za sebou nasledujúce zmeny. Slováci si ako malý národ medzi inými početne malými, no predsa väčšími národmi strednej Európy hľadali svoje miesto v modernom svete. Sociálne, národné a etické otázky vždy hýbali Európou, ale doslova ňou otriasali práve v 20. storočí. Tieto veľké otázky nemohli obísť ani Slovensko, ktorého sa bytostne dotýkali. Slovensko sa v tomto rušnom období nestalo ohniskom vzniku nových ideových prúdov, ktoré by dominantne zasiahli do dobového myslenia Európy. Ocitlo sa však uprostred víru udalostí a obrovského tlaku dvoch totalitných veľmocí a súčasne dvoch ideových svetov – nemeckého národného socializmu zo západu a sovietskeho komunizmu z východu. Prudký spád udalostí neposkytoval dostatok času na dlhšie úvahy a diskusie, na potrebné nadýchnutie. Bol to skôr čas činov, niekedy viac, inokedy menej uvažlivých, ktoré sa často obracali proti pôvodným úmyslom.

Prvá Československá republika, štát, v ktorom Slováci dozreli na moderný politický národ, sa sám bez pomoci západoeurópskych demokratických veľmocí neodhodlal brániť proti možnej nemeckej agresii. Demokracia, ktorá si dvadsať rokov utvárala svoju tradíciu, sa nečakane rýchlo vytratila. Nahradil ju jej protipól – autoritatívny politický systém a režim. Jeho motorom sa stalo úsilie budovať niečo iné, nové

a stabilnejšie ako demokracia, ktorá „zlyhala“. K tomu sa pridružili pocity strachu a ohrozenia. Žiaľ, až v tejto situácii, keď nastala demontáž demokracie a oslabila sa moc centralistických koaličných strán, došlo k vyhláseniu a budovaniu autonómie Slovenska. Slovenská politická reprezentácia HSLŠ sa v tejto krízovej situácii rozhodla zotrvať v Česko-Slovensku. Nový model vzťahov však sprevádzala vzájomná nedôvera a spory slovenskej autonómnej vlády s ústrednou vládou.

Skutočným pánom strednej Európy bolo Nemecko, ktoré podnecovalo spory národov a etník, nespokojných z rozličných príčin s versaillským systémom. Pritom si uzurpovalo pozíciu arbitra. Obratne využívalo účinné metódy hospodárskeho, propagandistického a politického vplyvu. Malo záujem na likvidácii Česko-Slovenska. Preto vívalo napätie medzi pražskou ústrednou vládou a slovenskou autonómnu vládou. Využilo radikálne orientované krídlo Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktoré sa zasadzovalo za vytvorenie slovenského štátu. Teda na jednej strane veľmocenská kalkulácia a na druhej strane úsilie využiť veľmoc na dosiahnutie príležitosti, ktorá sa už nemusí opakovať.

Slovenský štát vznikol 14. marca 1939 ako prvý národný štát Slovákov v moderných dejinách. Už od jeho vzniku ho začali sprevádzať paradoxy, ktoré poznačili celé obdobie jeho šesťročnej existencie. Vyplývali zo zrážky predstáv, plánov a ideálov s tvrdou realitou, z doznievajúceho mierového obdobia a nastupujúceho vojnového obdobia, zo zrážky osobných a skupinových ambícií s národnými záujmami, zo stretnutia tradičného kresťanského myslenia s ideológiou nemeckého národného socializmu, ale aj všeobecnejšie, z nesúladu nemeckého veľmocenského záujmu so skutočným záujmom Slovenska. Slovenský štát vznikol pod tlakom Nemecka, ktoré výrazne obmedzilo jeho suverenitu, no na druhej strane to bol štát, vytvárajúci rámec na uskutočnenie princípu základného práva slovenského národa na sebaurčenie. Silu tohto paradoxu mal oslabiť oficiálny postoj vďačnosti k Nemecku, ktoré nevystupovalo ako veľmoc obmedzujúca suverenitu, ale výlučne ako záruka slobody a nezávislosti Slovenska. Ďalší paradox tkvel v tom, že pri samotnom vzniku Slovenského štátu cestou slovenského snemu vyhlásili a najdôležitejšie mocenské pozície si v ňom vybudovali predstavitelia umierneného krídla HSLŠ vedení Jozefom Tisom. Tí sa však za vznik nového štátu neangažovali, kým radikáli vedení Vojtechom Tukom, ktorí sa vyhlásenia štátu aktívne domáhali, museli tvrdo zapasovať o každú významnejšiu pozíciu. Tento výrazný rozpor a pre nich

hendikep sa radikáli usilovali prekonať s pomocou Nemecka ako najvernejší spojenci.

Ďalším paradoxom je na jednej strane deklarovaný kresťanský charakter štátu a na druhej strane celkový charakter režimu, ktorý viedol vojnové operácie ako spojenec Nemecka a perzekvoval časť svojich občanov nielen pre politické presvedčenie, ale aj pre rasovú príslušnosť. Na tomto mieste môžeme spomenúť aj vnútorný paradox, týkajúci sa prenasledovaného židovského obyvateľ'stva. Židia boli zbavení občianskych i majetkových práv a proti zásade ľudskosti deportovaní do nacistických koncentračných táborov. Na druhej strane sa práve na Slovensku vzhľadom na počet obyvateľ'stva zachránil vysoký počet Židov spomedzi európskych krajín nachádzajúcich sa pod vplyvom Nemecka.

Pozoruhodne, no opäť paradoxne pôsobí aj rozmach kultúrneho života a budovateľ'ské aktivity v hospodárskom živote uprostred svetovej vojny. Dobové paradoxy presahujú existenciu prvej Slovenskej republiky a siahajú aj ďalej do budúcnosti. Slovenský štát, hoci vznikol a mohol existovať ako štát podriadený záujmom Nemecka, nepochybne výrazne ovplyvnil zmýšľanie obyvateľ'stva. Viedol k historickej skúsenosti o tom, že slovenský národ môže žiť vo vlastnom štáte, a tým aj k výraznému posilneniu slovenského národného povedomia. Na druhej strane práve jeho existencia úzko spojená s Nemeckom sa stala dôvodom rozsiahleho prenasledovania časti slovenského obyvateľ'stva po vojne, no najmä v období komunistického režimu, čo viedlo k oslabovaniu slovenského povedomia a vôbec k relativizácii akejkoľvek i demokratickej podoby slovenskej štátnosti. Nešlo tu teda iba o potrestanie skutočných vinníkov, usvedčených z vykonávania zločinov, ale o širší zámer. Svedčí o tom aj prenasledovanie viacerých príslušníkov odboja. Ďalším paradoxom, ktorý sa prenáša až do súčasnosti, je skutočnosť, že prvá Slovenská republika napriek svojej pomerne krátkej existencii je azda najživšie diskutovaným obdobím moderných slovenských dejín. Prítom sa diskusia vedie skôr v polarizujúcej podobe.

Prvá Slovenská republika sa vytvorila v krajnej núdzi, keď sa Česko-Slovensko ako štát nedalo dlhšie udržať a Slovensku hrozilo rozdelenie medzi agresívne pôsobiace susedné štáty. Presvedčenie zachovať celistvosť jadra slovenského územia po strate južného Slovenska v prospech Maďarska a presvedčenie využiť vlastnú štátnosť ako reálne východisko z marcovej krízy – to boli hlavné myšlienky, spájajúce aj tie skupiny ľudí,

ktorí by inak vznik samostatného štátu nepodporili. Aj medzi bývalými politikmi centralistických strán platila nepísaná dohoda o podpore umierneného krídla HSLS ako najpriateľnejšej alternatívy. Oficiálna myšlienka slovenského zbratania umožnila uplatniť sa na Slovensku v štátnych úradoch rôznym ľuďom, ktorých názory boli často odlišné od politiky HSLS. V tom sa skrývala sila, ale aj slabosť režimu. Málokto z nich sa totiž stal zo dňa na deň skutočným a presvedčeným ľudákom. Ostal skôr prispôsobivým oportunistom, ktorý pri najbližšej príležitosti zmení svoj názor. Rýchlosť, s akou prvá Slovenská republika vznikla, pôsobila šokujúco. Bolo potrebné takmer na každom úseku improvizovať. Tvorili sa základné štátne inštitúcie, chýbali kvalifikované sily. Na druhej strane sa pre Slovákov otvorili pomerne široké možnosti uplatnenia a kariérneho postupu. Budovateľská horúčka však v hektických vojnových pomeroch mala príchut' nestálosti. Nemecko nepovažovalo existenciu samostatného Slovenska za definitívne riešenie. Takisto veľká časť verejnosti cítila v rýchlosti, s akou nový štát vznikol, a v podmienkach, v akých fungoval, nielen jeho záchrannú či ochrannú funkciu, ale aj jeho nestabilitu a dočasnosť. Prvým úderom boli salzburské rokovania v roku 1940, keď Nemecko prinútilo umiernenú skupinu HSLS posilniť pozície radikálov. Druhým úderom boli udalosti v lete 1944, ktoré vyústili v auguste 1944 do ozbrojeného povstania, namiereného proti príchodu nemeckej armády, spojenectvu s Nemeckom a domácemu autoritatívnemu režimu. Slovensko sa akoby rozpadlo na dva svety, ktoré predtým za istých podmienok mohli koexistovať, no v danej situácii sa už navzájom vylučovali. Vojna sa pre Slovensko stala osemmesačnou krutou realitou. Osud Slovenska v období vojny bol totožný s dramatickým osudom strednej Európy v malom. Nemecký vplyv a závislosť napokon vyústili do sovietskeho vplyvu a závislosti.

PRVÁ SLOVENSKÁ REPUBLIKA (1939 – 1945)

1. Od autonómie po vyhlásenie samostatného štátu

Nemecké plány so Slovenskom v jeseni 1938 Vyhlásením autonómie Slovenska 6. 10. 1938 v Žiline sa naplnil program slovenských autonomistov – autonómia Slovenska v rámci Česko-Slovenskej republiky na základe sebaurčovacieho práva národa tak, ako to obsahoval Žilinský manifest.

Slovenská autonómna vláda J. Tisa a hlavný veliteľ HG K. Sidor. Zľava Miloš Vančo, Matúš Černák, Jozef Tiso, Ferdinand Ďurčanský, Karol Sidor, Pavol Teplanský

Stalo sa to však za nepriaznivých okolností, v čase odlivu demokracie, keď o ďalšom bytí či nebytí česko-slovenského štátu rozhodovalo Nemecko. Nemecké úrady sa v tom čase už vážne zaoberali otázkou, čo ďalej s ČSR a čo so Slovenskom. V analýze vedúceho politického oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí zo 7. 10. 1938 vypracovanej pre A. Hitlera sa píše o štyroch možnostiach: 1. samostatné Slovensko, 2. autonómne Slovensko v rámci ČSR, 3. autonómne Slovensko s orientáciou na Maďarsko až po úplné spojenie s Maďarskom, 4. autonómne Slovensko s orientáciou na Poľsko. Za reálnu sa považovala prvá a druhá možnosť. Samozrejme, Nemecko sa pozeralo na otázku ČSR a Slovenska z pozície vlastných záujmov. Táto analýza veľmi presne vystihla nemecký zámer. Samostatné Slovensko by bolo slabým štátnym útvarom, neschopným postaviť sa proti nemeckému prenikaniu na východ. Tvorilo by „oblasť najmenšieho odporu“ na

východe. Federatívna ČSR pod nemeckým vplyvom sa prezentovala takisto ako reálny projekt, uskutočniteľný v najbližšej budúcnosti, kde by Nemecko ovládalo Slovensko cez Prahu. Jeho výhoda by bola v tom, že by klesli poľské a maďarské aspirácie na Slovensko. Tento projekt by súčasne nechával otvorenú možnosť na vznik samostatného Slovenska v budúcnosti. Slovensko pod vplyvom Maďarska alebo Poľska bolo proti nemeckým záujmom v stredoeurópskom regióne. Nemecko sa totiž obávalo vzniku poľsko-maďarského bloku, ktorý by mohol byť prekážkou v jeho expanzívnych zámeroch. Z tohto dôvodu odmietalo aj pričlenenie Podkarpatskej Rusi k Maďarsku. Heslom nemeckej politiky v otázke Slovenska a Podkarpatskej Rusi malo byť právo na sebaurčenie. Navrhovaný postup, ktorý odporúčal momentálne ponechať Slovensko v rámci ČSR, odobril aj Hitler.

V tom čase európske veľmoci Veľká Británia a Francúzsko sa už nechceli viazať vo veci ČSR. Preto sa neodhodlali zasadiť za garantovanie nových hraníc po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži. O tomto štátnom útvere a jeho ďalšom osude reálne rozhodovalo Nemecko. Dôsledky boli nepriaznivé, pretože obe veľmoci neboli vnímané iba ako „veľkí patróni“ a spojenci ČSR, ale aj ako nositelia tradície systému parlamentnej demokracie. Sklamanie zo spojencov vo veľkej časti verejnosti vyústilo do sklamaní z parlamentnej demokracie ako systému. K tomu sa pridružilo sklamanie, že oficiálna politická predmníchovská reprezentácia ČSR ukázala svoju ústupčivosť a slabosť a napriek vonkajším vyjadreniam sa nedokázala odhodlať k vojenskej obrane vlastného štátu. Vysvetlenie sa hľadalo v štátnickej zodpovednosti v danej historickej situácii, ale zároveň v dôsledkoch mylnej politiky v predchádzajúcom dvadsaťročnom období. Hľadali sa obetné baránky, čo by sa označili za vinníkov. Jedným z nich sa mal stať čes. vyslanec v Paríži Štefan Osuský, ktorý bol časťou českej tlače obvinený, že si nekonal povinnosť a dostatočne a včas neinformoval vládu v Prahe v kritických dňoch. Osuský sa bránil. Začalo sa vyšetrowanie jeho činnosti, ktoré sa pre rýchly spád udalostí nedokončilo. Osuský sa však priamo od predsedu vlády Édouarda Daladiera ešte v októbri 1938 dozvedel skutočnosti, ktoré dokazovali opak. Ukázalo sa, že nie Osuský neinformoval Prahu, ale, naopak, pred ním ostali náročky utajené niektoré informácie. Beneš vyslal tajne v septembri 1938 do Paríža svojho emisára sociálneho demokrata Jaromíra Nečasa, ktorý priniesol

*Pomníčkovská
atmosféra
v ČSR*

návrh na odstúpenie 4 000 až 6 000 km² česko-slovenského územia, obývaného nemeckou menšinou. K svojej misii v Paríži sa priznal aj sám Nečas. Vzájomné obviňovanie z toho, kto zavinil Mníchov, ešte väčšmi oslabovalo kredit politikov.

Začali sa ozývať hlasy úplne neznámych osôb, ktoré už dávno vedeli, ako to všetko dopadne, a ponúkali rôzne riešenia a recepty. Mnohí z tých, ktorí predtým oslavovali Masaryka a Beneša, teraz písali o potrebe „odmasarykizovania“ a „odbenešizovania“ republiky. Hľadala sa nová orientácia a nové princípy. Jan Stránský napísal 4. 10. 1938 do *Lidových novin*, blízkych skupine Hradu, že „nemůžeme-li zpívat s anděly, budeme výti s vlky... Jestliže nemá svět být ovládnán právem, nýbrž silou – bud' naše místo tam, kde je větší síla a větší odhodlanost“. Zhodou okolností v ten istý deň v agrárnickom *Slovenskom denníku* vyšiel článok Jozefa Lettricha, kde píše o potrebe zamedziť prílív inonárodných emigrantov. „V tomto ohľade budeme sa musieť zrieknuť bez sentimentality zásad humanitných i demokratických, lebo ide o náš vlastný život... Kde sa ukázalo, že demokracia nestačí, že je slabá a poddajná, tam ju nahradíme účinnejšími zariadeniami. Ak budú prekážať strany a jedinci, bude sa musieť prejsť ponad nich. Žiadna obeť nesmie byť dost' veľká na to, aby sme zachránili štát a národ pred osudom Svätoplukovej ríše.“ Stránky dobovej slovenskej tlače sa hemžili výzvami na jednotu národa a prekonanie roztrieštenosti. Rečnilo a písalo sa o aktuálnom programe vybudovania národného a kresťanského Slovenska. V tomto smere k prvým nariadeniam autonómnej vlády, ktoré mali viac propagačný efekt, patrili nariadenia o výhradnom používaní slovenského jazyka v úradoch a na školách a o zavedení krížov do štátnych škôl. Národná eufória z dosiahnutej autonómie – zdôrazňovala sa nekrvavá revolúcia, ktorú treba robiť ďalej bez násilia a s úsmevom na perách – však nevyjadrovala iba radosť, ale aj hlbokú obavu o ďalší osud Slovenska a ČSR. Rozdiel medzi atmosférou a pomermi v Česku a na Slovensku tkvel v tom, že na Slovensku sa k moci dostala dominantná HSLŠ – strana zatlačená na dlhé roky do opozície, naproti tomu v Česku išlo o prispôsobenie či metamorfózu vládnych strán smerom k menej významným, dovtedy opozičným zoskupeniam. Na Slovensku sa autonómia vnímala ako krok, ktorý – ako sa aspoň vtedy navonok zdalo – posilní ČSR, zatiaľ čo v Česku sa vnímala ako súčasť veľkej pomníchovskej prehry. Kým Česko už žilo v traume z odstúpenia území po Mníchovskej dohode, Slovensko sa ešte len pripravovalo na rokovania s Maďarskom, ktoré vyvrcholili Viedenskou arbitrážou.

V ČSR a, samozrejme, aj na Slovensku sa začal tvoriť nový, autoritatívny politický systém a režim. ČSR sa až prekvapujúco rýchle a bez zjavných protestov zbavovala toho, čím žila počas predchádzajúceho dvadsaťročia. Hľadala novú tvár, nové základy. Išlo o jej zachovanie, o prežitie ťažkých časov a neistoty, o skončenie sporných hraničných otázok. To neplatí iba pre úroveň ČSR, ale osobitne pre Slovensko, kde boli na programe rokovania s Maďarskom o budúcich hraniciach. Bolo zrejmé, že práve Nemecko je rozhodujúcim činiteľom aj v tejto otázke. Preto prvým priamym kontaktom politikov autonómneho Slovenska s oficiálnymi nemeckými politikmi bolo rokovanie Ferdinanda Ďurčanského s Hermannom Göringom 12. 10. 1938 v Göringovom sídle Carinhall neďaleko Berlína. Na rokovaní sa zúčastnili aj Alexander Mach, Franz Karmasin a Arthur Seyss-Inquart. Ďurčanského politika vychádzala z „národného egoizmu“, ktorý zaujímali výlučne problémy a budúcnosť vlastného národa. Pre túto politiku hľadal spojencov tak, ako mu to ukazovala daná geopolitická situácia. Jeho prístup k Nemecku možno charakterizovať ako účelový – pragmatický, čo Nemecko neskôr prehliadlo. Ďurčanský sa usiloval o priamy kontakt s nemeckými politikmi, pretože Nemecko považoval za rozhodujúcu veľmoc v strednej Európe so zásadným vplyvom na budúcnosť Slovenska. Rokovania s Göringom plnili tri hlavné ciele – informovať o slovenskej otázke v duchu potreby vytvoriť samostatný slovenský štát, dištancovať sa od predmníchovského štýlu politiky a získať podporu Nemecka. Ďurčanský vyhlásil, že „*Slováci nechcú nikdy patriť k Maďarsku, Slováci chcú úplnú samostatnosť s najsilnejšími politickými, hospodárskymi a vojenskými väzbami na Nemecko*“. Aby získal sympatie a podporu Göringa, ktorý zastával v Nemecku z hospodárskeho hľadiska kľúčový úrad poverenca pre štvorročný plán, pridal niekoľko formulácií, ktoré mali vyjadriť súzvuk s vtedajšou líniou nacistickej politiky: židovský problém sa vyrieši podobne ako v Nemecku, komunistická strana je zakázaná a posilní sa vplyv nemeckej menšiny na Slovensku, ktorá získa jedného ministra. Göring si Ďurčanského vypočul. Podľa jeho názoru treba podporiť slovenské úsilie o samostatnosť Slovenska primeraným spôsobom, najmä posilňovaním nemeckého hospodárskeho vplyvu. Pritom mu logicky vychádzalo, že Česko bez Slovenska bude na Nemecko ešte viac odkázané. Ďurčanský sa po návrate z Nemecka v prejave zo 14. 10. 1938 vyjadril, že „*nebudeme robiť politiku miliónových veľmocí, ale politiku malého, statočného národa, v nej na prvom mieste priateľskú politiku s naším najväčším susedom Nemeckom*“.

**Rokovania
slovenských
politikov
s Hermannom
Göringom
12. 10. 1938**

Rokovania Do Nemecka na oficiálnu návštevu odišiel aj čs. minister zahraničných vecí František Chvalkovský, ktorý 13. 10. 1938 rokoval so svojím nemeckým náprotivkom Joachimom von Ribbentropom v Berlíne. **Františka Chvalkovského s Adolfom Hitlerom** Musel si vypočuť zdruvujúcu kritiku ČSR. Podľa neho môže mať ČSR iba malú armádu, pričom na nových hraniciach sa nesmú vybudovať opevnenia, spojenecké zmluvy s Francúzskom a Sovietskym zväzom sa musia vypovedať, komunistická strana má byť rozpustená, má sa riešiť židovská otázka, hospodárstvo má byť vedené zásadou úzkej spolupráce a prispôsobovania Nemecku. Rozhovory pokračovali 14. 10. 1938 opäť s Ribbentropom a Hitlerom v Berchtesgadene. Hitler podrobil kritike správanie vedúcich politikov ČSR od jari do jesene 1938. Podľa neho išlo o zaslepenosť a detinsky naivnú zámenu vlastných priání so skutočnosťou. Nastal teda čas vytriezvenia a pochopenie reality. Povedané slovami Hitlera: „*Vy ste vklinení do tela veľkého Nemecka a musíte sa skrátka podľa toho zariadiť a správať.*“ Teda v prípade, že ČSR pôjde starou cestou, hrozí jej katastrofa. Ak chce, môže byť zničená za 24 hodín, alebo za 6 hodín. Boli to jasné direktívy pre novú a transformovanú politickú garnitúru v ČSR. Kolotoč návštev v Nemecku uzavrela návšteva slovenských politikov J. Tisa, F. Ďurčanského a karpatskoruského ministra E. Bačinského u J. von Ribbentropa 19. 10. 1938 v Mníchove. Rokovalo sa najmä o hraniciach medzi ČSR a Maďarskom, no v tejto súvislosti sa slovenskí politici usilovali získať nemeckú priazeň dištancovaním od politiky Prahy a zdôraznením svojej sebestačnosti.

Slovenské národné výbory a Hlinkova garda Autoritatívne tendencie v slovenskej i českej politike sa posilňovali. Nariadením autonómnej vlády sa vytvorili slovenské národné výbory. Prízvukovalo sa, že ich členmi sa mali stať povedomí a osvedčení Slováci. Slovenské národné výbory boli zásahom do kompetencie miestnych úradov a samospráv. Odstraňovaním trecích plôch medzi miestnymi úradmi a radikálnejšie naladenou časťou obyvateľstva sa stali konsolidačným nástrojom nového režimu. Plnili funkciu spoľahlivej opory novej vlády na miestnej úrovni, dohliadali na chod štátneho aparátu. Úrady si od nich mali pýtať stanovisko. Týkalo sa to najmä vecí, na ktoré by obyvateľstvo mohlo citlivo reagovať. Stanovisko národných výborov nebolo pre príslušný úrad záväzné, no musel ho zobrať do úvahy. Pôsobnosť národných výborov bola dočasná. Predchádzajúca administratíva sa proti nim nepostavila. Na čele slovenských národných výborov stál Karol Sidor. Popri slovenských národných výboroch sa na

autonómnom Slovensku presadila nová branná organizácia – Hlinkova garda (HG). Svojou činnosťou nadviazala na zakázanú Rodobranu. Impulz na jej vznik dal A. Mach, ktorý chcel využiť kapitál, nahromadený na bratislavskej manifestácii HSLS 5. 6. 1938. V článku *Hlinkove gardy*, ktorý vyšiel v denníku *Slovenská pravda* 12. 6. 1938, načrtol víziu novej organizácie ako gárd usporiadateľov a gárd obrancov. V horúcom lete 1938 však vláda ČSR nebola ochotná povoliť takúto organizáciu, za ktorou bolo cítiť zakázanú Rodobranu a skupinu radikálov. Preto sa bunky Hlinkovej gardy (HG) formovali tajne a otvorene začali vystupovať až po vyhlásení autonómie Slovenska. Z niekoľkých skupín sa HG v priebehu krátkeho času zmenila na silnú a vplyvnú organizáciu. Jej úspech sa dá vysvetliť tým, že v čase defetizmu a rozkladu armády a polície práve HG prichádzala s heslami o odhodlaní a obrane pred rôzne definovanými nepriateľmi. Navyše bola určitou alternatívou za chýbajúcu slovenskú armádu a políciu. Tak sa v radoch HG ocitli národní nadšenci i netrpezliví čakatelia na výhody. Jej radikalizmus a silné slová imponovali mnohým, pretože im dávali v mene národa do rúk moc, ktorej hranice neboli spočiatku jasne stanovené, a ak aj neskôr boli, často ich prekračovali. Stávalo sa, že terčom útokov členov HG boli najmä židovskí a českí obyvatelia, žijúci na Slovensku. HG sa teda nestala iba reálnou politickou silou, ale aj psychologickou hrozbou pre všetkých označených za nepriateľov slovenského národa. Pozdrav *Na stráž!*, ktorý sa neskôr až do roku 1945 všeobecne rozširoval ako oficiálny pozdrav, prevzala HG od Slovenského katolíckeho skautingu, kde sa používal od roku 1934. Nariadením slovenskej autonómnej vlády č. 5/1938 z 28. 10. 1938 sa HG stala jedinou brannou organizáciou na Slovensku. Ostatné organizácie boli zrušené. Jej výlučnú pozíciu potvrdilo vládne nariadenie č. 70/1938 z 5. 12. 1938 o rozpustení telovýchovných spolkov na Slovensku. Správa ich všetkého hnutel'ného aj nehnutel'ného majetku prešla na HG, ktorá bola definovaná ako zložka HSLS-SSNJ, ale prakticky až do septembra 1939 nemala jednoznačne legislatívne vymedzenú pôsobnosť a presne definovaný program. To vytváralo veľké rozdiely v činnosti jej zložiek, často v závislosti od veliteľa, ktorý ich viedol. Smerodajné boli jej stanovy a vnútorné predpisy, vydávané hlavným veliteľom HG a jeho štábom. V tomto nariadení sa prvý raz spomína Hlinkova mládež (HM) ako samostatne organizovaný zbor mužskej mládeže v rámci HG. Napriek ambícii HG pohltiť všetky mužské a mládežnícke branné a telovýchovné organizácie si cirkevné spolky a korporácie svoju činnosť obhájili.

Radikáli a umiernení v autonómnom Slovensku K najhorlivejším organizátorom HG patril dobrodružne zameraný novinár Karol Murgaš. Doživotným veliteľom HG sa stal Karol Sidor. Sidor v sebe sústredil vedenie slovenských národných výborov i HG. Jeho angažovanie v týchto paralelných mocenských štruktúrach znamenalo náhradu za moc, ktorú nedostal po vyhlásení autonómie Slovenska. V zákulisnom zápase o vedenie v HSLŠ, ktorý viedol s Tisom, ešte nepovedal posledné slovo. Sidor bol symbolom slovenských radikálov, Tiso symbolom umiernených. Už 13. 10. 1938 na zasadnutí poslaneckého klubu HSLŠ musel Sidor čeliť otvorenému pokusu Tisa a s ním spriaznených poslancov J. Siváka, M. Sokola a Š. Danihela o likvidáciu HG a národných výborov. Sidor napriek tomuto odporu dokázal obrátiť existenciu oboch inštitúcií. Ďalšou inštitúciou v rukách radikálneho krídla HSLŠ bol Úrad propagandy. Nové technické vymoženosti a autoritatívny režim, usilujúci sa o dosiahnutie jednoty národa aj kontrolou a usmerňovaním informácií, vytvárali pre propagandu veľké pole pôsobnosti. Dňa 20. 10. 1938 zriadila autonómna vláda Úrad propagandy. Za jeho šéfa bol vymenovaný Alexander Mach, ktorý sa od novembra 1938 stal aj šéfredaktorom denníka HSLŠ *Slovák*. Úrad propagandy v tom čase ešte nemal jasnú kompetenciu ani väčšie právomoci a mal iba malý počet nekvalifikovaných pracovníkov. Vyššie spomenuté fakty nasvedčujú, že umiernené krídlo HSLŠ, ktoré sa opieralo o tradičné spôsoby politiky a malo oporu vo vidieckom obyvateľstve, katolíckom episkopáte a klére, nedokázalo ovládnuť situáciu a zabrániť rastu vplyvu HG a slovenských národných výborov. Svedčí to nielen o nejednotnosti a skrytom rozdelení ľudáckeho tábora, ale aj o tom, že Tiso, hoci sa o to usiloval, spočiatku nedokázal čeliť ráznemu náporu mladých slovenských radikálov. Tábor radikálov v HSLŠ bol prít'azlivejší a ponúkal rýchle a viditeľné riešenia. Popri K. Sidorovi ho v tom čase tvorili F. Ďurčanský, A. Mach, M. Černák a J. Kirschbaum. Posilnil ho príchod Vojtecha Tuku, ktorý bol najprv ešte v roku 1937 amnestovaný a 23. 10. 1938 sa mohol vrátiť na Slovensko. Radikálov navonok spájala čoraz hlasnejšie vyslovovaná požiadavka slovenskej štátnej samostatnosti, potreba ráznejšieho zároku proti bývalým politickým oponentom a volanie po zárokoch namierených proti českému a židovskému obyvateľstvu, ktoré vnímali ako cudzorodé a v predchádzajúcom období privilegované. Ich vzťah k Nemecku bol buď účelový (K. Sidor, F. Ďurčanský), alebo sa zakladal na hlbšom presvedčení (V. Tuka, A. Mach). Radikáli však v tomto

období netvorili súdržný celok. Ich vzťahy charakterizujú vzájomné spory a nevraživosť. F. Ďurčanský sa dostal do sporov s K. Sidorom, K. Sidor s V. Tukom a A. Machom. Aj vďaka tomu mohlo Tisovo krídlo získať pevnejšie pozície.

Po vyhlásení autonómie Slovenska sa ukázalo, že HSLŠ nemá vážnejšiu konkurenciu. Príčin slabosti možnej opozície bolo viac. Išlo väčšinou o vládne strany, ktoré nemali skúsenosť a neboli pripravené viesť opozičnú politiku a byť partnerom HSLŠ. Ich minulosť bola centralistická a často aj čechoslovakistická. Nemohli sa už opierať o silné pražské stranické centrály. HSLŠ využívala túto slabosť, ako sa dalo, pretože prakticky ani nenarážala na odpor. Navyše veľká časť členskej základne slovenských pobočiek centralistických strán i samotní politici sa dali úplne do služieb HSLŠ. Postaviť sa proti HSLŠ v čase eufórie z dosiahnutej autonómie by znamenalo v tejto situácii vyvolať občiansku vojnu. Ako povedal agrárny politik Ján Lichner: *„Druhá príčina bola revolučnosť ľudovej strany, a keby sme boli chceli túto revolučnosť zastaviť, boli by sme museli vohnať do revolúcie tú druhú čiastku, a to proti ľudákovi. Boli by sme museli vyvolať občiansku vojnu a za jej následky by nikto z nás nebol mohol zodpovedať. Nám šlo o zachovanie republiky; mali sme presvedčenie, že keď sa republika zachová, i vnútorný režim bude časom zmenený, a to bez bratovražedných bojov a obetí. Ľudáci toto tušili, a preto čím ďalej, tým viac si počínali podľa svojho.“*

**Výlučné
postavenie
HSLŠ**

Posmelená rýchlym úspechom HSLŠ postavila požiadavku zjednotenia všetkých politických strán, pričom sama určovala podmienky. Bol to dôsledok vytvárania autoritatívneho režimu ako alternatívy za predchádzajúcu podobu demokracie, postavenú na politických stranách, ktorá v krízovej situácii na jeseň 1938 zlyhala. Dôležitou príčinou bolo reálne ohrozenie územnej celistvosti Slovenska. Toto ohrozenie vyvolávalo silnú psychózu volania po vláde silnej ruky a po politickej jednote národa. „Zjednocovací proces“ sa začal vyhlásením Martina Mičuru o splynutí pobočky Čs. strany ľudovej s HSLŠ týždeň po vyhlásení autonómie Slovenska. Pre vedenie HSLŠ to bol modelový príklad zjednotenia, ktorý sa očakával aj od ďalších strán s výnimkou ľavicových (komunisti, sociálni demokrati), hlásiacich sa k marxistickej ideológii. V ich prípade sa siahlo pomerne rýchlo k priamemu zákazu, prípadne k administratívne zastaveniu činnosti